

UOT 640.4

E.Ə.İsmayılova

*Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
allaqiyeva@gmail.com*

GƏNCƏ-QAZAX İQTİSADI-COĞRAFI RAYONUNUN TURİZMİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ GÖRƏ RAYONLAŞDIRILMASI

Açar sözlər: turizm, turizmin növləri, Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonu, turizm potensialı, tarixi və mədəni ehtiyatlar, yerləşdirmə müəssisələri

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonu eyni anda bir sıra turizm növlərinin inkişafı üçün geniş imkanlara malik ərazilərdən biridir. İqtisadi-coğrafi rayonda yerləşən inzibati ərazi vahidləri təbii-rekreasiya, tarixi və mədəni, etnoqrafik və s. kimi xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. Ərazidə mədəni, müalicə-sağmalığ, qurman, ekoturizm, arxeoloji, kənd və s. kimi turizm növlərinin inkişafı üçün potensial mövcuddur. İqtisadi-coğrafi rayon son dövrlərdə inşa edilmiş yerləşdirmə müəssisələri ilə turizmin inkişafını daha da təşviq edir.

Ərazidə daxili turizmin inkişaf etdirilməsi ilə gəlmə turizmə də müsbət təsir göstərmək mümkündür. İqtisadi-coğrafi rayonda olan yerləşdirmə, qidalanma, tarixi və mədəni obyektlərdə aparılan yenidənqurma və tikinti prosesləri nəticəsində bura gələn turist sayını artırmaq olar. Son illərdə qəbul edilmiş Dövlər proqramları və “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə də bir sıra turizm növlərinin əhəmiyyəti öz əksini tapmışdır. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda bunun nəticəsi olaraq bir sıra yeni turizm obyektləri və xidmət müəssisələri istifadəyə verilmişdir. Hazırda inkişafı mümkün olan turizm növləri ilə bağlı bir sıra layihələr həyata keçirilir.

Э.А.Исмаилова

ЗОНИРОВАНИЕ ГЯНДЖА-ГАЗАХСКОГО ЭКОНОМИКО- ГЕОГРАФИЧЕСКОГО РЕГИОНА ПО СПЕЦИФИКУ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Ключевые слова: туризм, виды туризма, Гянджа-Газахский экономико-географический регион, туристический потенциал, историко-культурные ресурсы, средства размещения

Гянджа-Газахский экономико-географический регион является одной из областей с широкими возможностями для развития сразу нескольких видов туризма. Административно-территориальные единицы, расположенные в экономико-географическом районе, включают в себя характеристики, такие как природно-рекреационные, исторические и культурные, этнографические и т.д.

Так же у региона есть потенциал для развития таких видов туризма, как культурный, лечебно-оздоровительный, гастрономический, археологический, сельский, экотуризм и т.д. В последнее время, в регионе было построено большое количество средств размещения, что ещё больше поспособствовало развитию туризма.

Развитие внутреннего туризма может оказать положительное влияние на международный туризм. Увеличение количества туристов также возможно за счет реконструкционных и строительных процессов на объектах размещения, питания, а также туристических и исторических объектах экономико-географического района. Государственные программы, принятые в последние годы и «Стратегическая Дорожная Карта развития специализированной туристической индустрии в Азербайджанской Республике» подчёркивают важность нескольких видов туризма. В результате в Гянджа-Газахском экономико-географическом регионе был введен в эксплуатацию ряд новых туристических объектов и объектов обслуживания. В настоящее время реализуется ряд проектов относительно развития возможных видов туризма.

E.A.Ismayılova

ZONING OF GANJA-GAZAKH ECONOMIC-GEOGRAPHICAL REGION ON THE SPECIFICS OF TOURISM DEVELOPMENT

Keywords: *tourism, tourism types, Ganja-Gazakh economic-geographical region, tourism potential, historical and cultural resources, accommodation enterprises*

Ganja-Gazakh economic-geographical region is one of the areas with wide opportunities for development of several types of tourism at the same time. Administrative and territorial units located in the economic and geographical area includes features such as natural, recreational, historical and cultural, ethnographic and so on. There is a potential for the development of such types of tourism as cultural, medical, health, ecotourism, archeology, rural and others. The economic and geographical region built many accommodation facilities and this process encourages the development of tourism industry recent times.

The development of domestic tourism has a positive impact to the income tourism in the area. It is possible to increase the number of tourists' arrivals as a result of reconstruction and building accommodations, catering centers, historical and cultural objects in economic-geographical region. Adopted State programs and "The Strategic Roadmap for the Development of Specialized Tourism Industry in the Republic of Azerbaijan" also highlight the importance of several types of tourism. As a result of this, a number of new tourism objects and service facilities were put into operation in Ganja-Gazakh economic-geographical region. Currently, a number of possible development tourism projects are realized.

Son illər Azərbaycan Respublikasında turizm sektoru ilə əlaqədar hazırlanan dövlət proqramları, təkmilləşdirilən normativ-hüquqi baza və s. regionlarda turizmin inkişafını sürətləndirmişdir. Azərbaycan Respublikası 2018-ci ildə 2,6 mln turist qəbul etmişdir və hazırda qarşıya qoyulan əsas məqsədlərdən biri gələn turistlərin sayı ilə yanaşı, onların qalma müddətinin uzadılmasıdır [10, s. 18]. Respublikada yerləşən iqtisadi-coğrafi rayonların hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonu da ümumi inkişaf planının tərkib hissəsi kimi turizmdə əhəmiyyətli rola malik ərazilərdən biridir. Məhz bu baxımdan, iqtisadi-coğrafi rayonun turizm potensialı nəzərə alınaraq, iqtisadi və sosial inkişafa nail olmaq üçün ərazinin təbii rekreasiya ehtiyatlarından, tarixi-memarlıq abidələrindən, maddi-texniki bazasından səmərəli istifadə edərək, ümumi inkişafı təmin etmək olar. Bu səbəbdən Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm-rekreasiya ehtiyatları nəzərə alınaraq onların rayonlaşdırılması olduqca aktual bir mövzudur.

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm-rekreasiya ehtiyatlarının hazırkı vəziyyəti və onların təhlili ərazinin inkişafı baxımından çox əhəmiyyətlidir. Mövcud turizm-rekreasiya ehtiyatlarının dəyərləndirilməsi, onlardan iqtisadi və ekoloji baxımdan kompleks istifadə müasir turizm bazarının formalaşmasına və inkişafına təsir göstərir. Tədqiqat regionumuz olan Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm-rekreasiya potensialı tam olaraq öyrənilməmişdir. İqtisadi-coğrafi rayonun tarixi-coğrafi xüsusiyyətləri, təbii şəraiti, iqtisadi potensialı və əmək ehtiyatları nəzərə alınmaqla regionun kompleks təhlilinin aparılması və turizm-rekreasiya ehtiyatlarının rayonlaşdırılması tələb olunur ki, bu da ümumi inkişaf tendensiyasını müəyyən etməyə yardımçı olacaqdır.

Tədqiqat işi aparılarkən tarixilik-ərazilik, statistika, müqayisə, kartoqrafik, sistemli təhlil, rayonlaşdırma və yeni texnologiyaların tətbiqi (ArcGIS) metod və üsullarından istifadə edilmişdir. Eyni zamanda hazırlanma prosesində Azərbaycan Respublikasının qanunları, prezidentin imzaladığı sərəncam və fərmanlar, qəbul olunmuş dövlət proqramları və onların nəticələri təhlil edilmiş, Dövlət Statistika Komitəsinin məcmuələri, keçmiş Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin məlumatları, Azərbaycan MEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun fond materialları, Ümumdünya Turizm Təşkilatının dövrü nəşrləri təhlil edilərək müxtəlif müqayisələr aparılmış, həmçinin müəllifin şəxsi müşahidələri də yer almışdır.

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun təbii-rekreasiya ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi: Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda yerləşən inzibati ərazi vahidlərinə nəzərə salsaq çoxçeşidli turizm ehtiyatlarına malik olduğunu görmək olar. Ərazinin landşaftı, torpaq örtüyü, dağlıq və yaxud dağətəyi zona olması, iqlim göstəriciləri və s. kimi əlamətlər burada inkişafı mümkün olan turizm növlərinin tətbiqi üçün imkanlar yaradır. İqtisadi-coğrafi rayonun turizm-rekreasiya ehtiyatları qiymətləndirilərək müxtəlif istiqamətlər üzrə

rayonlaşdırılma prosesi həyata keçirilmişdir. Bu zaman ərazinin yalnız təbii-rekreasiya ehtiyatları deyil, eyni zamanda tarixi-mədəni obyektləri, infrastrukturu da nəzərə alınmışdır. Ərazidə aparılan rayonlaşdırılma az inkişaf etmiş, orta inkişaf etmiş və yaxşı inkişaf etmiş olaraq dəyərləndirilmişdir. Qiymətləndirmə 1, 2 və 3 balla aparılmış, nəticələrə uyğun rayonlar qruplaşdırılmışdır. İrəli sürülən amillər tamamilə zəif olan ərazilərə 1 bal, qismən yaxşı olanlar 2 bal, hazırda vəziyyəti yaxşı olanlar isə 3 balla qiymətləndirilmişdir.

Cədvəl 1. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun təbii-rekreasiya ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi

Təbii-rekreasiya ehtiyatları	Rayonlar (əmsal bal)										
	Gəncə	Qazax	Ağstafa	Tovuz	Şəmkir	Gədəbəy	Daşkəsən	Göygöl	Goranboy	Naftalan	Samux
Təbii ehtiyatlar: şlalə, çay, bulaq, mineral və termal sular və s.	1	3	2	2	2	3	2	3	3	3	2
Vəhşi təbiət	1	2	2	3	3	3	2	3	1	1	2
Flora ehtiyatları: ağac və bitki növləri	1	2	3	3	2	3	3	3	2	1	2
Rekreasiya və idman məqsədi ilə istifadə olunan çaylar və göllər	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1
Landşaftı və təbiət abidələri	1	3	3	3	2	3	3	3	1	1	1
Cəmi:	5	11	11	11	10	13	11	15	8	7	8

Cədvəl 1-dən də göründüyü kimi, Gədəbəy və Göygöl əraziləri təbii rekreasiya ehtiyatlarının zənginliyi baxımdan daha əhəmiyyətlidir. Bu da təbii amillər nəzərə alınaraq həmin ərazilərdə bu istiqamətə uyğun olan turizm növlərinin inkişafı üçün zəmin yaradır. Ərazidə landşaftın müxtəlifliyi, meşə massivlərinin daha geniş əraziləri əhatə etməsi, mineral bulaqlar, vəhşi təbiətin komponentləri daha geniş yayılmışdır.

İqtisadi-coğrafi rayonda təbii-rekreasiya ehtiyatları ilə zəngin olan ikinci bölgəyə Qazax, Ağstafa, Tovuz və Daşkəsən rayonlarını aid etmək olar. Bu ərazilər əsasən dağlıq relyefə malikdirlər, onlar təbiət abidələri və vəhşi təbiəti ilə diqqəti cəlb edirlər.

Üçüncü bölgəyə isə yerdə qalan rayon və şəhərlər aid edilir. Onlar təbii-rekreasiya ehtiyatları ilə zəif təmin olunsa da, onların içərisində turizm baxımından, məsələn, Gəncə və Naftalan şəhərləri yüksək inkişaf etdirilmiş və bu şəhərlərə turist axını daha çoxdur.

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun tarixi və mədəni obyektlərinin qiymətləndirilməsi: Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonu tarixi və mədəni obyektlər baxımından müxtəliflik təşkil etsə də, rayonlar üzrə bu qeyri-bərabər paylanmışdır. İqtisadi-coğrafi rayonda tarixi və mədəni obyektlərlə daha yaxşı Gəncə şəhəri, Qazax, Tovuz və Göygöl rayonları təmin olunmuşdur. Burada Alban abidələri, ziyarətgahlar, qədim qəbiristanlıqlar, alman, rus yaşayış məskənləri və s. vardır.

Cədvəl 2. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun tarixi və mədəni obyektlərinin qiymətləndirilməsi

Ərazinin tarixi və mədəni obyektləri	Rayonlar (əmsal bal)										
	Gəncə	Qazax	Ağstafa	Tovuz	Şəmkir	Gədəbəy	Daşkəsən	Göygöl	Goranboy	Naftalan	Samux
Zəngin tarixə malik memarlıq nümunəsi, bina, yer və s.	3	3	1	2	1	2	1	2	1	1	1
Tarixi mərkəzlər, qədim bazarlar, yaşayış məskənləri və s.	3	2	1	2	1	2	1	2	1	1	1
Arxeoloji ərazilər	2	3	3	2	2	2	2	1	2	1	1
Dini abidələr	3	2	2	3	1	2	1	3	1	1	1
Adət-ənənələri əks etdirən festival, bayram, sərgi və s.	3	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1
Cəmi:	14	12	8	11	6	9	6	10	6	5	5

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun turizm infrastrukturunun qiymətləndirilməsi: Cədvəl 3-də iqtisadi-coğrafi rayonun turizm infrastrukturunu müxtəlif meyarlar üzrə qiymətləndirilmişdir. Aparılan tədqiqat nəticəsində Gəncə, Göygöl və Naftalan ərazilərinin turist qəbulu üçün müasir infrastrukturla təmin edildiyi məlum oldu.

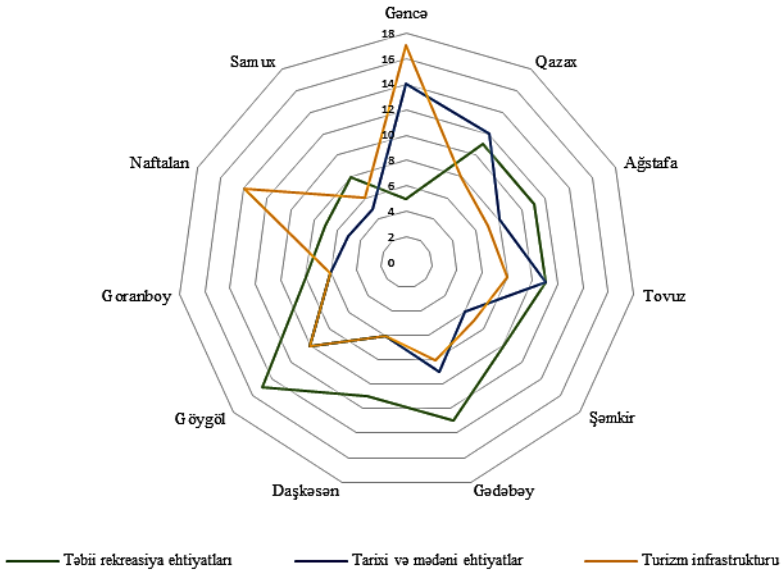
Cədvəl 3. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun turizm infrastrukturunun qiymətləndirilməsi

Turizm İnfrastrukturunu	Rayonlar (əmsal bal)										
	Gəncə	Qazax	Ağstafa	Tovuz	Şəmkir	Gədəbəy	Daşkəsən	Göygöl	Goranboy	Naftalan	Samux
İxtisaslaşdırılmış dükən və ticarət mərkəzləri	3	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
ATM, bank, rabitə və internet xidmətləri	3	1	1	1	1	1	1	2	1	3	1
Yerləşmə, qidalanma və əyləncə müəssisələri	3	2	1	2	1	2	1	1	1	2	1
Yerləşmə müəssisələrinin müxtəlifliyi (otel, motel, kempinq və s.)	2	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1
Nəqliyyat təminatı (hava, quru və s.)	3	2	2	2	2	1	1	2	1	3	1
Turizm informasiya mərkəzləri, xəritə, braşur və s.	3	1	1	1	1	1	1	2	1	3	1
Cəmi:	17	8	7	8	7	8	6	10	6	14	6

Cədvəl 4. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun turizm potensialının qiymətləndirilməsi

Potensial	Rayonlar (əmsal bal)										
	Gəncə	Qazax	Ağstafa	Tovuz	Şəmkir	Gədəbəy	Daşkəsən	Göygöl	Goranboy	Naftalan	Samux
Təbii-rekreasiya ehtiyatları	5	11	11	11	10	13	11	15	8	7	8
Tarixi və mədəni ehtiyatlar	14	12	8	11	6	9	6	10	6	5	5
Turizm İnfrastrukturunu	17	8	7	8	7	8	6	10	6	14	6
Cəmi:	36	31	26	30	23	30	23	35	20	26	19

İqtisadi-coğrafi rayonda qiymətləndirilmə nəticəsində əldə olunan rayonlaşdırılma: Rayonlaşdırılmaya əsasən iqtisadi-coğrafi rayonun inzibati ərazi vahidlərinin hər birində turizmin dayanıqlı inkişafını əldə etmək üçün müəyyənləşdirilmiş turizm növləri üzrə bölgü aparılmalı və hər bir rayon müəyyən istiqamət üzrə ixtisaslaşdırılmalıdır. Cədvəl 4-dən məlum olduğu kimi rayonlaşdırılma aşağıdakı kimi qruplaşır: Yaxşı inkişaf etmiş – Gəncə, Qazax, Göygöl; Orta inkişaf etmiş – Ağstafa, Tovuz, Gədəbəy, Naftalan; Zəif inkişaf etmiş – Şəmkir, Daşkəsən, Goranboy, Samux.

Şəkil 1. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm potensialının qiymətləndirilməsinin son nəticəsi

Dünya təcrübəsinə diqqət yetirsək ölkələrin paytaxtında və böyük şəhərlərdə adətən mədəni və biznes turizminin inkişafına təkan verilir. Bunun əsl səbəbləri sırasında şəhərlərin yerləşdiyi coğrafi mövqe, mövcud olan mədəni imkanlar və siyasi əlaqələrin yaradılmasında mühüm rola malik olmasıdır. Beynəlxalq praktikaya əsaslanaraq İstanbul, Afina, Dubay və s. kimi şəhərlərin adını çəkmək kifayət edir ki, onlarda turizmin inkişaf səviyyəsini görmək mümkün olsun [8, s. 55]. Beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq iqtisadi-coğrafi rayonun da göstəricilərini nəzərə almaq mümkündür. Belə ki, Gəncə hazırda ölkənin ən böyük şəhərlərindən biri olmaqla yanaşı, coğrafi mövqeyinə, mədəni dəyərlərinə və siyasi əhəmiyyətinə görə də seçilir (Şəkil 1).

Naftalan şəhərində turizm növləri üzrə rayonlaşdırılma prosesinə əsasən burada müalicə turizminin inkişaf etdirilməsi daha məqsəduyğundur. Şəhərin

iqlim ehtiyatları və beynəlxalq əhəmiyyətə malik olan Naftalan nefti müalicə turizminin inkişafına şərait yaradır. Müalicə turizmi də mədəni və biznes turizmi kimi mövsümü əhəmiyyət daşımır və davamlı turizmin bir hissəsi sayılır [7, s. 36]. Digər turizm növləri ilə müqayisədə turistin qalma müddətinin çox olması əldə olunan gəlirin də tənzimlənməsinə yol açır. Beynəlxalq göstəricilərə nəzər salsaq, sağlamlıq turizmindən 2013-cü ildə əldə olan gəlirlərin həcmi müalicə turizmindən iki dəfə artıq olmuşdur. 2012-ci il ilə müqayisədə bu sahədə 12,5% artım olmuşdur. Spa sənayesində isə 2007-ci ildə xüsusi inkişaf nəzərə çarpmışdır. Lakin 2013-cü ildə bu sahənin də əldə etdiyi gəlir iki dəfə artmışdır. Bütün bu statistik göstəricilər dünya turizm bazarında müalicə və sağlamlıq turizminin əsaslı mövqe tutduğunu və daha gəlirli sahə kimi mühüm rola malik olduğunu bir daha sübut edir [9, s. 6].

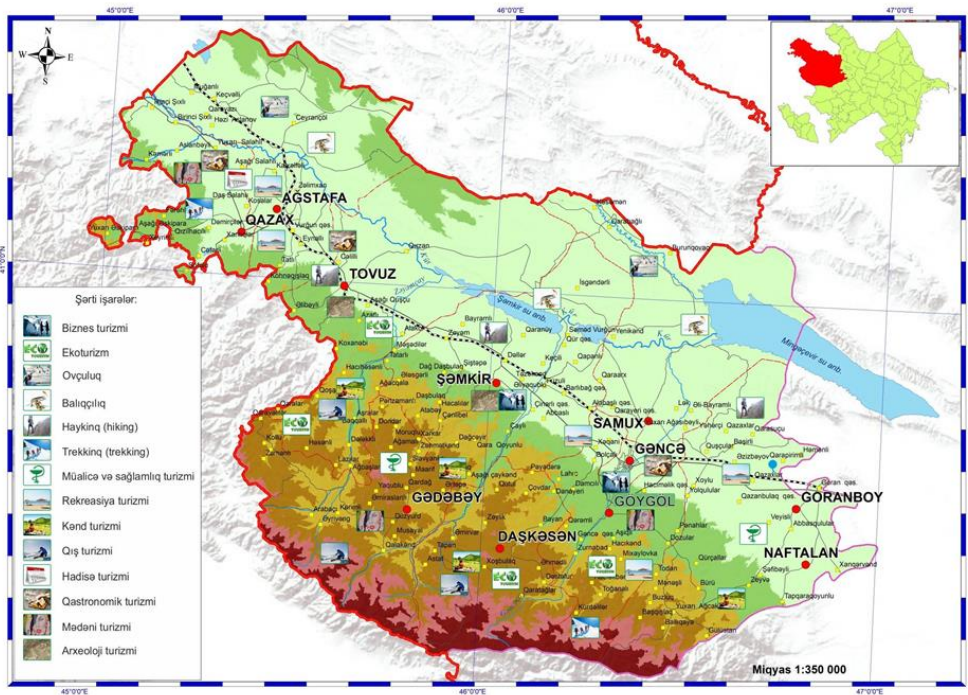
Daşkəsən rayonunda turizm imkanlarının olmasına baxmayaraq ölkənin əksər rayonlarından bu potensialın istifadəsinə görə aşağı səviyyədədir. Ərazinin cənub hissəsində yerləşən dağlıq zona burada alpinizmin inkişafına zəmin yaradır. Xüsusən, hündürlüyü 2676 m olan Böyük Həsənnənə, 3109 m Buğdadağ, 3367 m Böyük Hinaldağ, 3361 m Qoşqardağ alpinizm idman növünün inkişafı baxımından əlverişli fiziki-coğrafi şəraitə malikdir [3, s. 36]. Daşkəsən rayonunun şimal hissəsində yerləşən Şəmkiçay ətrafında piyada yürüşlərin təşkili üçün imkanlar mövcuddur. Cənub hissəsində isə Şahkərəm və Suqovuşan kəndlərindən keçərək, hündürlüyü 2185 m olan Zivlan dağına piyada yürüşlərin təşkili turistlər üçün maraqlı olacaqdır. Təbiətinin zəngin olduğunu nəzərə alsaq rekreasiya turizminin iştirakçıları bir sıra yerlərdə istirahət etmək ixtiyarına malikdir. Şəmkiçayın ətraf hissələri, Gəlinqaya kəndinin şimal hissəsi, Zivlan dağının cənub hissəsi təbiətin mənzərəli yerləri sayılır. Daxili turizmin iştirakçıları üçün Daşkəsənin mərkəzində, həmçinin qərbində yerləşən Qarayusifbulaq adlanan hissədə istirahət düşərgələrinin salınması mümkündür.

Ağstafa rayonunun şimal hissəsi Ceyrançöl ərazisi ilə əhatə olunmuşdur. Rayonun bu hissəsində müxtəlif növdə olan heyvanların mövcud olduğunu nəzər alsaq, ərazidə ovçuluq turizminin inkişafı mümkündür. Ceyrançöl ərazisində çöl donuzu, dovşan, su quşları, qırqovul, kəklik, bildirçin və s. kimi heyvanların və quşların ovlanmasına icazə verilir. Həmçinin, bir sıra bataqlıq quşlarının da əraziyə gəldiklərini müşahidə etmək olar. Ağstafa rayonun mərkəzindən keçən Kür çayı rayon ərazisini iki hissəyə bölür. Kür çayı sahilində mövcud olan bu bataqlıq quşları ilə yanaşı, xəşəm kimi balıq növlərinə də rast gəlinir. Çayın sahilində balıqçılığın inkişafı da mövcuddur. Kür çayı ətrafında yerləşən meşələrin mühafizəsi ilk dəfə olaraq Ağstafa rayonunda Qarayazı meşəsinin ərazisində həyata keçirilmişdir. Qoruğun şərqə davamı Qarayazı-Ağstafa Dövlət Yasaqlığıdır. Ərazidə mövcud olan Tuqay meşələri daha əhəmiyyətlidir.

Gədəbəy rayonu bir sıra turizm növlərinin inkişafı üçün geniş imkanlara malikdir. Rayonda mineral su mənbəyinin çoxluğu sağlamlıq turizmi baxımından əhəmiyyətlidir. Rayon ərazisində Mormor, Turşsu, Koroğlu, Böyük bulaq, Narzan,

Slavyanka və s. mineral su mənbələri mövcuddur [2, s. 119]. Gədəbəyin Slavyanka kəndi yaxınlığında kurort-istirahət mərkəzlərinin tikintisi üçün əlverişli şərait vardır. Kəndin şərq hissəsi də 2000 m hündürlüyə malik olan ərəzilərdən ibarətdir və qış istirahət yerlərinin inşası üçün böyük potensiala malikdir.

Rayonun qərb hissəsində hündürlüyü 2901 m olan Şahdağ, 2608 m Kürddərəsi, 2972 m Alagöllər, 3063 m Qaraarxac, 3318 m Qocadağ və s. dağ massivləri alpinizm məqsədi ilə istifadə edilə bilər. Gədəbəy rayonunda yerləşən Alban abidələrinin çoxluğu burada tarixi, müxtəlif zamanlarda rusların məskunlaşdığı hissələrdə etnik-nostalji, Simens qardaşlarına aid olan ərəzilərdə isə mədəni turların təşkil olunması mümkündür (Şəkil 2).

Şəkil 2. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda inkişafı mümkün olan turizm növləri

Goranboy rayonu turizm rayonlaşdırılmasına əsasən rekreasiya turizmi və piyada gəzintilərin təşkili baxımdan əhəmiyyətlidir.

Göygöl rayonu digər rayonlardan fərqli olaraq ekoturizm potensialı ilə zəngindir. Ərazidə yerləşən Göygöl Milli Parkı və göllərdən ibarət olan ərazi yerli turistlərlə yanaşı xarici vətəndaşların da qəbulu üçün açıqdır. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun əksər hissələri almanların yaşadığı ərəzilər olmuşdur. Bunların arasında Göygöl rayonu almanların evləri, zirzəmiləri, hazırladıqları şərab nümunələri və mədəniyyətləri ilə digərlərindən fərqlənir [4, s. 342]. Bu ərəzilərin

turizm marşrutuna daxil edilməsi ilə yanaşı, etnoqrafik mərkəz kimi istifadəsi mümkün olan rayonda həmin binaların yenidən təmir olunmasına və dövlət tərəfindən güclü mühafizəsinə ehtiyac vardır.

Göygöl rayonu ərazisində piyada yürüşlərin təşkili üçün kifayət qədər maraqlı yerlər mövcuddur. Xüsusən 1000 m-lik hündürlüyə malik olan Şiştəpə bu baxımdan turistlərin marağına səbəb ola bilər. Piyada yürüşlərin təşkilini yalnız dağlıq zonalarda deyil, rayonun qərb hissəsində yerləşən Zurnabad, şərq hissəsində olan Çaykənd yaxınlığında və Göygöl Milli Parkı ərazisində də reallaşdırmaq mümkündür. Rayonun cənub hissəsi əsasən dağlıq zona ilə əhatə olunmuşdur. Murovdağ silsiləsində müəyyən ərazilərin hündürlüyü 3462 m-ə çatır. Cənub qərbdə yerləşən Kəpəz dağının hündürlüyü isə 3066 m-dir və turizm potensialına malik olan ərazilərdən biridir [1, s. 247]. Məhz bu regionda dağlıq zonanı nəzərə alaraq alpinizm imkanlarını dəyərləndirmək olar.

Qazax inzibati rayonunun Aşağı Salahlı kəndində kurort mərkəzlərinin tikintisi əlverişli hesab olunur. Daş Salahlı, Xanlıqlar, Qarapapaq, Abbasbəyli və s. kəndlər kempinqlərin təşkili baxımından əhəmiyyətlidir. Bununla da yerləşmə müəssisələrinin tikintisinə az maliyyə vəsaiti xərclənir. Eyni zamanda təbiət nümunələri daha az məhv edilir və ekoturizmə əhəmiyyət verən, təbiətin qoynunda istirahət etməyi sevən şəxslər bu kimi yerlərə müraciət edirlər [5, s. 106].

Samux rayonun şimal hissəsində Eldar şamı qoruğunun olması bu ağac növlərinin mühafizəsi baxımından əhəmiyyətlidir. Samuxun şimal-qərb hissəsində yerləşən Poylu, Kəsəmən və s. kəndlərində yaşıllıq ərazilər üstünlük təşkil edir ki, bununla əlaqədar da burada istirahət zonaları kimi istifadəsi mümkündür.

Şəmkir rayonunun ən maraqlı obyektləri sırasında arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunan mədəniyyət nümunələridir. Ərazi mədəniyyət nümunələri ilə yanaşı, bütövlükdə bir şəhərin tapılması ilə nəticələnmişdir. Qazıntıların aparılması zamanı Eneolit və Tunc dövrü, son Tunc və erkən Dəmir dövrü, Dəmir dövrü, Alban dövrü, Orta əsrlər dövrünə aid edilən bir sıra nümunələr aşkar edilmişdir. Hazırda ərazidə arxeoloji turizmin inkişafı mümkündür [6, s. 214].

Tovuz rayonunda piyada yürüşlərin təşkili ilə əlaqədar Əsrək və Koxanəbi kimi kənd yerləri daha əlverişlidir. Həmin ərazilərin ən hündür hissəsi 1161 m hesab olunur və dağətəyi zonalardan başlayaraq gəzintiləri reallaşdırmaq olar. Şimal hissəsi ilə müqayisədə Tovuz rayonunun cənub hissəsi düzənlikdir. Əsrəkçay və Zəyəmçay sahilləri boyunca təbiət mənzərələri üstünlük təşkil edir və bu da asudə vaxtın təşkilində mühüm rola malikdir.

Nəticə

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunun turizm rekreasiya ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi zamanı aşağıdakı nəticələr əldə olunmuşdur:

1. Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda turizm imkanlarının qiymətləndirilməsi həyata keçirilmiş, ərazi təbii rekreasiya ehtiyatları, tarixi və

mədəni ehtiyatlar, turizm infrastrukturu cəhətdən müəyyən olunmuş bal şkalası ilə dəyərləndirilmişdir. Nəticədə iqtisadi-coğrafi rayona daxil edilən Gəncə, Qazax, Göygöl kimi inzibati ərazi vahidləri yaxşı inkişaf etmiş, Ağstafa, Tovuz, Naftalan, Gədəbəy kimi ərazilər orta inkişaf etmiş, Şəmkir, Daşkəsən, Goranboy, Samux isə zəif inkişaf etmiş kimi qruplaşdırılmışdır.

2. Dünyanın bir sıra ölkələrində ərazinin təbii rekreasiya ehtiyatlarından dayanıqlı turizmin inkişafında geniş şəkildə istifadə olunur. Bu iqtisadi-coğrafi rayonun ərazisində yerləşən Göygöl Milli parkı, Qarayazı Dövlət təbiət qoruğu, Eldar şamı dövlət təbiət qoruğu, Korçay Dövlət təbiət qoruğu kimi ekoturizm imkanları geniş olan yerlərdə trekinq, haykinq, bərdvoçinq və s. kimi alternativ turizm növlərinin eyni anda inkişafını əldə etmək mümkündür. Bunun üçün ərazidə çoxsaylı piyada çıxışlarının salınması, ekoturizm əhəmiyyətinə malik olan ərazilərin infrastrukturla təminatı, tanıtım, reklam işlərinin düzgün formada aparılmasına ehtiyac var.

3. İqtisadi-coğrafi rayonun Tovuz, Gədəbəy, Daşkəsən və Qazax rayonlarında yerləşən müalicəvi suların bazasında müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş kurort komplekslərinin tikintisi labüddür.

4. Ərazinin təbii rekreasiya ehtiyatları ilə yanaşı, tarixi və mədəni dəyərləri də nəzərə alınaraq bir neçə turizm marşrutu təklif edilmişdir. Bu turların köməyi ilə Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda qurman turizmi, mədəni turizm, arxeoloji turizm, ekoturizm və s. kimi turizm növlərinin eyni anda inkişafı mümkündür. Təklif olunan bu marşrutların köməyi ilə əraziyə gələn turistlərin sayını ciddi şəkildə artırmaq mümkündür.

5. Tədqiqat nəticəsində Gəncə şəhərində mədəni və biznes turizmi, Naftalan şəhərində müalicə və sağlamlıq turizmi, Daşkəsən rayonun cənub hissəsində alpinizm, Şəmkirçay ətrafında piyada yürüşlərin təşkili (trekinq), Ağstafa rayonunda balıqçılıq, ovçuluq və quşların müşahidəsi (bərdvoçinq), Gədəbəy rayonunda müalicə-sağlamlıq turizmi, alpinizm, mədəni və etnoqrafik turizm, Goranboy rayonunda rekreasiya turizmi, Göygöl rayonunda ekoturizm, kənd turizmi və etnoqrafik turizm, Qazax rayonunda rekreasiya, hadisə və kempinq, Samux rayonunda balıqçılıq, rekreasiya turizmi, Şəmkir rayonunda balıqçılıq, arxeoloji turizm, Tovuz rayonunda isə alpinizm, kənd turizminin inkişafı üçün geniş imkanların mövcud olduğu təsdiq edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının coğrafiyası. 3 cildə, I cild. Fiziki coğrafiya. Bakı: Avropa, 2014. 530 s.
2. *Dərgahov V.S.* Rekreasiya-turizm ehtiyatları. Bakı: MBM, 2008, 215 s.
3. *Müseiybov M.A.* Azərbaycanın fiziki coğrafiyası. Bakı: Maarif, 1998, 400 s.

4. *Məmmədov Q.Ş., Yusifov E.Y., Xəlilov M.Y., Kərimov V.A.* Azərbaycan ekoturizm potensialı. 2 cildə, II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2012, 360 s.
5. *İmrani Z.T., Ağakışiyeva G.R., Zəkiryəyeva N.T. və b.* Azərbaycanda turizm və rekreasiya coğrafiyası elminin tarixi inkişaf mərhələləri və perspektivləri / Lənkəran Dövlət Universitetinin Elmi Xəbərləri. Təbiət elmləri, №1. Lənkəran: 2018, s. 105-110.
6. *İsmayılova E.Ə.* Tarixi və mədəni turizm. “Səda” nəşriyyatı, Bakı-2017, 272 s. 216.
7. *Christopher Holloway J.* The business of tourism. Ft Prentice Hall – eighth edition. 2009, 779 p.
8. *Chai W.* Introduction to hospitality. Hong-Kong: 2013, 326 p.
9. The Global Wellness Tourism Economy. Global Spa and Wellness Summit. New York: 2013, 21 p.
10. UNWTO International Tourism Highlights. 2019 Edition. Spain, Madrid. 24 p.

Redaksiyaya daxil olub 11.05.2020